

ze zaměření na lokální problémy a začala se zajímat o otázky urbanizace, byrokratizace, konstruování maskulinity, etnicity či turismu a stala se tak více disciplinární – antropologové se museli naučit pracovat s historií, sociologií, politickou ekonomikou, politologií či demografií. Rozvoj terénních výzkumů v Evropě s sebou nesl proměnu dosavadních metodologických nástrojů i konceptuálního aparátu antropologie.

Páteř knihy tvoří následující tři kapitoly věnující se vývoji antropologického zájmu o Balkán od prvních cestopisů až po současnost. První se věnuje období od konce 18. století, kdy byl Balkán cílem poznávacích cest západoevropských cestovatelů a „Evropské Turecko“ bylo považováno za exotické, až do konce 2. světové války. V tomto období je popsán přerod od cestopisů, ze kterých máme první etnografické poznatky o tehdejší Balkánu, přes detailní popisy kmenů severní Albánie a Černé Hory britské spisovatelky Mary Edith Durham z počátku 20. století, skotskou etnografku Margaret Hasluck věnující se střední Albánii a aspektům místního nepsaného práva, britské historiky Alana Wace a Maurice Thompsona zabývající se transhumantními Vlchy až k předválečným a meziválečným antropologickým výzkumům na Balkáně. Ty se v této době zaměřovaly na „exotické“ fenomény krevní msty a *kuvade* a také na specifický typ balkánské rodiny, označovaný jako „*zádruha*“.

Následující kapitola se věnuje období mezi lety 1945 a 1989, které ovlivnila zejména studená válka. Geopolitický vývoj výrazně ovlivnil dostupnost jednotlivých zemí východních a jihovýchodní Evropy pro antropologický výzkum. Politika určovala volbu země i konkrétní lokalitu výzkumu. Pokud už se antropolog do terénu dostal, byl podroben systematickým sledováním a vládnoucí moc ovlivňovala i témata, která lze či nelze zkoumat. Západní antropologové také byli místním obyvatelstvem podezírání ze špionáže. Tolerovanými tématy byly například folklor či tradiční kultura. Předmětem antropologického zájmu tak v poválečných výzkumech zůstává především vesnice a příbuzenské vztahy. Americký antropolog Eugene Hammel se například zaměřil na instituci *kumstva*, duchovního příbuzenství, které vychází z role svědka na svatbě a následného kmotrovství dítěte ze sňatku vzešlého. Dalšími tématy byly typy domácností, v odkazech na balkánský patriarchát genderová témata, koncept „*honour and shame*“, patron-klientské vztahy a v pozdějších letech také etnicita, urbanizace a šedá ekonomika.

Trojici stěžejních kapitol uzavírá období antropologických výzkumů po roce 1989. Pád východního bloku a otevření hranic znamenal uvolnění podmínek pro západní antropology. Postsocialismus přinesl výzkumy zaměřené na demokratizaci společnosti, de-kolektivizaci, rozpouštění zemědělských družstev a navrácení půdy původním majitelům. Tranzice přinesla rozpad Jugoslávie a válečný konflikt, který sebou obnovil zájem o studium etnicity, nacionalismu, genderu a sexuality a snahy antropologicky vysvětlit příčiny jugoslávské války. S následným politickým sjednocením Evropy v Unii se analyzuje byrokracie a role státu v globalizované společnosti, vztah státu k tradičním společnostem, tržní ekonomika, občanská společnost, ale objevuje se i zájem o paměť a kolek-

tivní identitu a vztahování se k minulosti – ospravedlňování a zpochybňování politických ideologií.

V závěrečné kapitole autorka shrnuje antropologické výzkumy na Balkánu a jejich přínos k vývoji antropologického myšlení. Specifika vidí například v kulturní blízkosti badatelů, politickém kontextu studené války a odlišnosti anglosaské a východoevropské badatelské tradice.

Autorce se cíl popsat vztah antropologie a balkánského prostoru podařilo naplnit s lehkostí, která z knihy dělá publikaci nejen odbornou, ale zároveň čtivou i pro laickou veřejnost. Přináší přehled o opomíjené antropologii jihovýchodní Evropy a disciplínu tak představuje na kulturách, s kterými se český čtenář může snáze ztotožnit. Současně zachycuje kromě vývoje myšlení rovněž stěžejní témata balkánského prostoru. Kniha *Od krevní msty k postsocialismu. Vývoj antropologického zájmu o Balkán* se tak může stát základním textem pro seznámení se s problematikou antropologického zájmu o Balkán.

Ebersův staroegyptský lékařský papyrus

Ancient Egyptian medical papyrus Ebers

LADISLAV BAREŠ

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1

O vyspělosti staroegyptského lékařství svědčí kromě antropologických dokladů a hmotných i ikonografických pramenů i množství dochovaných lékařských textů, často celých sbírek léčebných postupů a návodů na přípravu nejrůznějších medikamentů a prostředků ke zlepšení a upevnění zdraví nebo dosažení krásy. Zcela mimořádné místo mezi původními staroegyptskými lékařskými texty zaujímá papyrus označovaný podle jednoho z prvních majitelů, který ho zároveň také v roce 1875 jako první přeložil a publikoval, německém egyptologovi Georgu Moritzi Ebersovi. S původní délkou více než dvacet metrů patří tento svitek, popsaný celkem sto osmi sloupci textu (obvykle s 20–23 řádky) mezi nejrozsáhlejší dnes známé staroegyptské papyry, v současné době ho ovšem v důsledku poškození za 2. světové války část chybí.

Tento svitek je do určité míry pozoruhodný i díky osobě svého prvního vydavatele – ani v té době nebyl tak zcela obvyklé pojmenovávat dochované starověké texty po vlastní osobě. Za zmínku stojí, že G. Ebers (1837–1898), čelný představitel německé a evropské egyptologie, měl určitý vztah i k českému prostředí. Dvě jeho románová díla se staroegyptskými náměty, *Uarda* a *Dcera královská*, ve své době velmi populární v celé Evropě, vyšly v 80. letech 19. století i v českém překladu a spolu s Ebersovým monumentálním přehledem tehdejších znalostí o starém Egyptě, do češtiny přeloženým jako *Egypt slovem i obrazem*, značně přispěly k rozšíření zájmu o dávnou civilizaci na Nilu v české společnosti. Ebersovy egyptologické

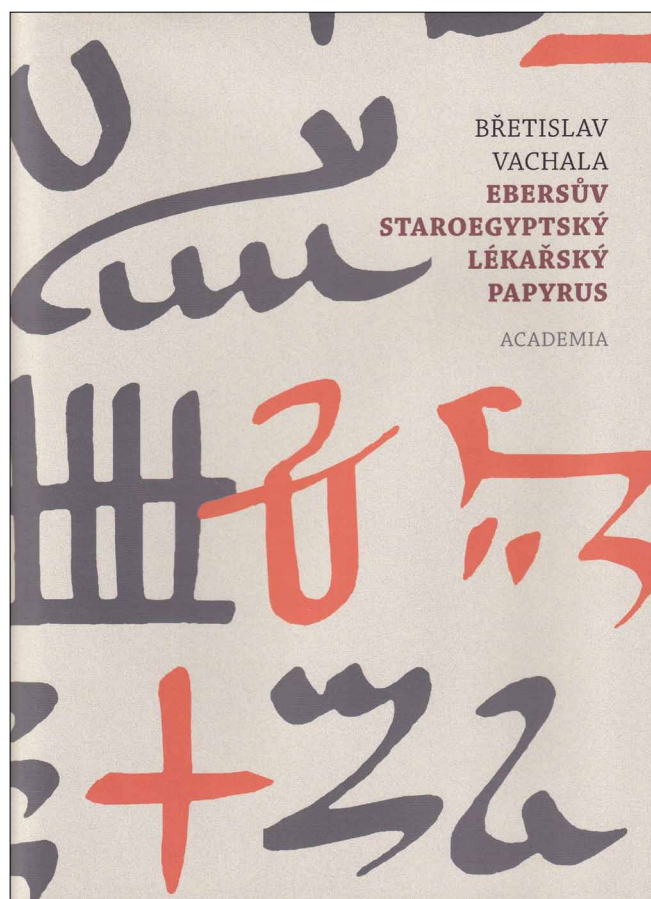
přednášky navíc soukromě navštěvoval v době svého studijního pobytu (1882–1883) Rudolf Dvořák, později první profesor orientálních jazyků na české filozofické fakultě dnešní Karlovy univerzity, který významně přispěl ke vzniku a rozvoji české egyptologie a do určité míry i asyriologie.

Vzhledem ke svému významu byl Ebersův papyrus přeložen do řady evropských jazyků a opakovaně publikován, teprve zásluhou Břetislava Vachaly je ale teď přístupný i českým čtenářům, zajímajícím se o staroegyptskou medicínu, resp. v širším smyslu o dějiny lékařství a vědeckého poznání obecně. Vachalův překlad navazuje na jeho účast (spolu s Eugenem Strouhalem a Hanou Vymazalovou) při přípravě monumentálního přehledu staroegyptského lékařství, který pod názvem *Lékařství starých Egyptanů* vychází od roku 2010; druhý svazek byl vydán 2017 a třetí je krátce před dokončením.

Vlastnímu překladu lékařského textu předřadil B. Vachala celkem sedm kratších (obvykle dvoustránkových kapitol), v nichž vymezil postavení Ebersova papyru mezi obdobnými texty dochovanými ze starého Egypta (kap. I) a krátkým životopisným medailonem představil i G. M. Eberse (kap. II). Téměř jako detektivní příběh se čte III. kapitola, věnovaná původu a cestám, kterými se tento jedinečný text dostal do lipské Univerzitní knihovny, kde je dnes uložen; mnohé peripetie jeho osudu – od vlastního objevu až po způsob, jakým a v jaké době se dostal do Ebersových rukou – jsou dodnes nejasné. Následuje detailní popis papyru (kap. IV) spolu s jeho datováním (kap. V). Díky kalendářnímu záznamu na zadní straně prvního sloupce lékařského textu víme přesně, že tento papyrus byl sepsán v 9. roce vlády jednoho z prvních vládců 18. dynastie Amenhotepa (I.) Džeserkarea, tedy pravděpodobně v letech 1506/1505 př. n. l. Po přehledu obsahu Ebersova papyru (kap. VI.) následuje poměrně obsáhlá ediční poznámka (kap. VII), v níž B. Vachala shrnul způsob, jakým při překládání textu postupoval, a také obtíže, s nimiž se přitom setkával. Navzdory tomu, že text je téměř kaligraficky psán poměrně snadno čitelnou kurzivou (tzv. hieratickým písmem), je jeho pochopení ztíženo mj. tím, že řada slov a termínů je buď jinde nedoložených, nebo označuje blíže neznámé přísady do medikamentů.

Jádrum knihy je samozřejmě vlastní překlad, uspořádaný způsobem navazujícím na původní rozvržení originálního textu. Každá strana tak obsahuje převod jednoho sloupce původního textu, doplněný o mezititulky oddělující jednotlivé případy. Je přitom respektována i původní podoba textu, psaného černě s tím, že názvy jednotlivých říkad, způsob jejich užití, množství jednotlivých přísad a ojedinele i další údaje, které písař považoval za důležité, jsou pro zvýraznění psány červeně (nebo naopak v ojedinelých případech černě v jinak červeném textu). Překlad je na protilehlé straně doplněn kopií původního staroegyptského textu, převzatou z původní Ebersovy první edice.

Text celkem obsahuje popis a návod k léčení 879 případů chirurgických, interních, močových, stomatologických, gynekologických, očních, ušních a kožních, ale týká se i dětských nemocí a obtíží, popálenin a uštknutí hady či štíry nebo zkrášlení těla. Řada postupů je přitom založena na magii nebo

Přebal knihy: Břetislav Vachala, *Ebersův staroegyptský lékařský papyrus*. Praha: Academia, 2020, 251 stran. ISBN 978-80-200-3160-0

doplněna říkadly a praktikami, které měly zaručit či alespoň posílit předpokládaný účinek. Papyrus vznikl jako opis různých starších lékařských textů, obvykle jinak neznámých. V textu je jich uvedeno více než 60, mezi nimi například „Sbírka léčivých prostředků (na) zahrnutí nemocí břicha“, „(Sbírka) léčivých prostředků k léčení jater“, „Sbírka o očích“, „(Sbírka) léčivých prostředků, které se připravují ženám“, ale třeba i „(Sbírka) léčivých prostředků k odstranění šedin (a) péči o vlasy“ nebo „(Sbírka) léčivých prostředků, které se připravují k odstranění blech z domu“.

Knihy je doplněna podrobným soupisem literatury týkající se staroegyptského lékařství, a také rejstříkem, obsahujícím názvy jednotlivých spisů zahrnutých do Ebersova papyru a dále přehled zde uvedených osobních jmen, označení bohů a démonů, a zeměpisných názvů. Užitečná je i konkordance s případy Ebersova papyru zahrnutými v již zmíněném kompendiu *Lékařství starých Egyptanů*.

Je smutnou skutečností, že Břetislav Vachala se nedočkal vydání této pečlivě připravené a skvostně vydané knihy, kterou chtěl, podle vlastních slov, zaujmout a oslovit nejen egyptology, historiky vědy, lékaře a farmaceuty, ale také širší čtenářskou veřejnost. Ta se tak, jako poslední položka jeho bohaté, více než pět set záznamů čítající bibliografie, stala důstojným završením jeho téměř padesátileté dráhy egyptologa.